

НАУКОВИЙ  
ВІСНИК

**ЧЕРНІВЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

---

**Рік заснування 1996**

**Випуск 154**

**Правознавство**

**Збірник наукових праць**

**Чернівці  
“Рута”  
2002**

**Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 154: Правознавство. - Чернівці: Рута, 2002. – 116 с.**

*Naukovy Visnyk Chernivetskoho Universitetu: Zbirnyk Naukovykh Prats. Vyp. 154: Jurisprudence. – Chernivtsi: Ruta, 2002. – 116 s.*

У випуску на основі врахування новітніх досягнень юридичної науки, узагальнення правозастосовної практики, вітчизняного і зарубіжного досвіду висвітлюються проблеми теорії та практики різних галузей права, сформульовані практичні рекомендації законодавцю щодо вдосконалення чинного законодавства, а також працівникам правоохоронних органів по застосуванню конкретних норм права в умовах перехідного суспільства.

Для науковців, викладачів вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, студентів, працівників правоохоронних і правозастосовних органів.

The issue on the base of the newest achievements of legal science, law application practice, domestic and foreign experience touches upon the problems of theory and the practice of the various law branches, there are formulated practical recommendations to the legislator on the development of the legislation currently in force, as well as to the employees of law-protecting bodies on the application of the concrete norms of law in the circumstances of transitional society.

It can be used by scientific employees, teachers of institutions of higher and secondary specialized education, students, employees of law-applying and law-protecting bodies.

**Редколегія випуску:** доктор юрид. наук, проф. **Пацурківський П.С.** (наук. редактор), доктор юрид. наук, проф. **Воронова Л.К.** (перший заст. наук. редактора), доктор юрид. наук, проф. **Георгіца А.З.** (заст. наук. редактора), доктор юрид. наук, проф. **Козловський А.А.** (заст. наук. редактора), канд. юрид. наук, доц. **Корчак Н.М.** (відповідальний секретар), доктор юрид. наук, проф. **Гришук В.К.**, доктор юрид. наук, проф. **Козюбра М.І.**, доктор юрид. наук, проф. **Кузнєцова Н.С.**, доктор юрид. наук, проф. **Луць В.В.**, канд. юрид. наук, доц. **Якимчук М.К.**

***Збірник входить до переліку видань ВАК України***

Свідоцтво Міністерства України у справах преси та інформації

№ 2158 серія КВ від 21.08.1996 р.

*Загальнодержавне видання*

ISBN 966-568-528-7

Рекомендовано до друку Вченою радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Адреса редколегії випуску “Правознавство”:

Україна, 58012, м. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2, національний університет, кафедра конституційного, адміністративного і фінансового права, тел. (03722) 2-38-06

E-meil: oleg@chdu.cv.ua

© Чернівецький університет, 2002.

Підписано до друку 5.12.2002 р. Формат 60x84/8. Друк офсетний. Папір офсетний.

Умовн. друк. арк. 12,6. Обл. - вид. арк. 13,5. Зам. 081-п. Тираж 150 прим.

Друкарня видавництва “Рута” Чернівецького національного університету.

58012, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.

## ВИДИ ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Страховання цивільної відповідальності – новий для вітчизняного страхового ринку вид страхування. Вперше його було виділено як окремий вид у Законі України “Про страхування” (1996 р.). Об’єктом цього виду страхування Закон визначив майнові інтереси, пов’язані з обов’язком страхувальника відшкодувати заподіяну ним шкоду особі або її майну, а також шкоду, заподіяну юридичній особі.

Складність та багатогранність страхування відповідальності зумовлює існування цілої низки різновидів договору страхування цивільної відповідальності. Враховуючи норми чинного законодавства України, які покликані регулювати страхові правовідносини, а також практику страхових компаній, можна стверджувати, що нині в Україні найбільш поширеними видами договору страхування цивільної відповідальності є: 1) страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів; 2) страхування відповідальності перевізника (авіаперевізника і експлуатанта повітряного судна, морського перевізника та автоперевізника); 3) страхування професійної відповідальності (приватних нотаріусів, лікарів, ріелтерів, архітекторів, експертів тощо); 4) страхування відповідальності за якість продукції (товаровиробника, посередника, продавця, виконавця); 5) страхування відповідальності підприємств – володільців джерел підвищеної екологічної небезпеки; 6) страхування відповідальності при здійсненні космічної діяльності. Кожний з названих видів договору страхування відповідальності має власні специфічні ознаки, які потребують детального теоретичного аналізу.

Одним з найбільш розповсюджених як в Україні, так і у цілому світі є договір страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів. Згідно із Законом України “Про страхування” та Постановою Кабінету Міністрів України № 1175 від 28 вересня 1996 р., особи, які володіють транспортними засобами на праві власності або оренди, за довіреністю чи на інших законних підставах, зобов’язані укласти договір страхування своєї цивільної відповідальності за шкоду, що може бути заподіяна під час експлуатації цих транспортних засобів. Обов’язковість проведення даного виду страхування

відповідальності в Україні була зумовлена приєднанням її до всесвітньо відомої системи страхування відповідальності автовласників “Зелена картка”, яка вступила в дію 1 січня 1953 року. На даний час становище України у цій системі визначається як “перехідне членство”. Повноправним членом вона стане лише з моменту виконання всіх вимог системи (особливо це стосується гарантій відшкодування шкоди, заподіяної іноземним власником транспортного засобу, оскільки розміри лімітів відповідальності страховика за кордоном є значно вищими).

Страховальником за договором страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи. При цьому, якщо договір укладається з юридичною особою, то його дія поширюється на всіх осіб, які керують визначеним транспортним засобом (засобами) в силу трудових відносин з його власником [4] (ст. 441 Цивільного кодексу України). Така умова діє і тоді, коли автомобіль належить самому працівнику і знаходиться в користуванні юридичної особи на підставі договору оренди чи договору безоплатного користування. В свою чергу, страховиками є юридичні особи, створені у формі акціонерного, повного, командитного товариства чи товариства з додатковою відповідальністю, які у встановленому порядку отримали ліцензію на право проведення страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів. Ліцензія видається лише тим страховикам, у яких є не менше двох років практичного досвіду з майнового та особистого страхування і страхування будь-якого виду відповідальності на наземному транспорті. Після отримання ліцензії страховик повинен обов’язково вступити до складу Моторного (транспортного) страхового бюро, основними завданнями якого є: 1) забезпечення платоспроможності страховиків, які отримали право здійснювати обов’язкове страхування відповідальності власників транспортних засобів і здатності їх виконувати свої зобов’язання перед страхувальниками; 2) відшкодування шкоди, заподіяної здоров’ю третіх осіб у разі, коли транспортний засіб, який спричинив скоєння дорожньо-транспортної пригоди, не

встановлений або коли власник транспортного засобу не застрахував цивільну відповідальність, або ж був винний у скоєнні дорожньо-транспортної пригоди і загинув [3].

Тісно пов'язаним із страхуванням цивільної відповідальності власників транспортних засобів є страхування цивільної відповідальності перевізника, більшість видів якого в Україні здійснюються в добровільній формі (окрім страхування відповідальності морського перевізника і виконавця робіт, пов'язаних із обслуговуванням морського транспорту, а також страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів [1, Ст.7]). Тому в ролі страхувальника може виступати будь-яке транспортне підприємство, яке займається внутрішніми чи міжнародними перевезеннями і отримало відповідну ліцензію [2, Ст. 4].

Об'єктом договору страхування відповідальності можуть бути майнові інтереси перевізника, пов'язані з: 1) відповідальністю за втрату, псування чи пошкодження вантажу за договором перевезення; 2) відповідальністю за шкоду, заподіяну пасажиром та їх багажу під час перевезень; 3) обов'язком відшкодувати шкоду, заподіяну здоров'ю чи майну фізичних осіб, або майну юридичних осіб (тобто страхування цивільної відповідальності перевізника як власника джерела підвищеної небезпеки) [7, с. 23]; 4) відповідальністю за забруднення навколишнього середовища.

Страхування відповідальності перевізника має власні підвиди. Серед них: страхування відповідальності авіаперевізника; страхування відповідальності морського перевізника; страхування відповідальності автоперевізника та страхування відповідальності залізниць (останній вид не отримав в Україні розвитку через монопольне становище залізниць). Особливості кожного з різновидів визначаються перш за все тим, чи перевізник займається внутрішніми перевезеннями, чи міжнародними. В першому випадку більшість умов договору визначаються виходячи з норм чинного законодавства України, що регулюють транспортні правовідносини. В другому випадку враховуються норми міжнародних конвенцій, дво- та багатосторонніх міждержавних угод. До їх числа належать: Конвенція для уніфікації деяких правил, що стосуються міжнародних повітряних перевезень від 12.10.1929 р. ("Варшавська конвенція"); Конвенція про збитки, завдані іноземними повітряними суднами третім особам на поверхні вступила в силу для

СРСР 20.07.1982 року ("Римська конвенція"); Міжнародна конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою, прийнятою в Брюсселі 29.11.1969 р.; Конвенція про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою в результаті розвідки і розробки мінеральних ресурсів морського дна (17.12.76 р.) тощо. Як свідчить практика вітчизняних та зарубіжних страхових компаній, основна увага приділяється нормам, що передбачають обмеження відповідальності перевізника. Ці норми враховуються при встановленні в договорі страхування ліміту відповідальності страховика.

Поява на страховому ринку України страхування професійної відповідальності була зумовлена декількома причинами. Основна серед них – відсутність дієвого механізму компенсації шкоди потерпілим, заподіяної їх здоров'ю чи майну особами, які займаються професійною діяльністю. До категорії цих осіб належать: юристи (адвокати, нотаріуси), лікарі, аудиторів, ріелтери, брокери, експерти (оцінювачі, реєстратори, проектувальники), охоронці, інженери, архітектори та ін. Зацікавленість у збереженні власної ділової репутації та формуванні сприятливого іміджу змушує їх шукати шляхи швидкого і повного відшкодування шкоди, заподіяної клієнтам, одним з яких є укладення договору страхування професійної відповідальності. За цим договором можуть бути застраховані дві групи ризиків. По-перше, ті, що пов'язані з можливістю заподіяння третім особам шкоди здоров'ю. Такі ризики виникають в роботі лікарів, фармацевтів тощо. По-друге, можуть страхуватися ризики в професійній діяльності архітекторів, інженерів-будівельників, юристів, журналістів тощо, пов'язані з ймовірними майновими збитками від неякісного виконання обов'язків.

Певний час після появи на вітчизняному страховому ринку страхування професійної відповідальності здійснювалось у добровільній формі. З прийняттям у новій редакції в жовтні 2001 р. Закону України "Про страхування", страхування професійної відповідальності осіб, діяльність яких може заподіяти шкоду третім особам, проводиться в обов'язковому порядку. Однак перелік осіб, професійна відповідальність яких підлягає обов'язковому страхуванню, Кабінет Міністрів України ще не затвердив. Виключення становить страхування професійної відповідальності приватних нотаріусів, яке згідно із статтею 28 Закону України "Про нотаріат" називається службовим страхуванням приватних нотаріусів.

Кожен приватний нотаріус зобов'язаний укласти такий договір службового страхування або внести на спеціальний рахунок у банківську установу страхову заставу протягом трьох місяців з моменту отримання реєстраційного посвідчення. Невиконання цього обов'язку тягне за собою припинення нотаріальної діяльності і анулювання реєстраційного посвідчення. Особливий інтерес викликає процес встановлення ставки страхового внеску, розмір якої залежить, як правило, від декількох факторів: ліміту відповідальності страховика, виду професії, віку страхувальника (та його працівників), рівня кваліфікації, стажу роботи, загальної кількості працівників тощо. Зауважимо, що основна ставка може бути і збільшена, зокрема, якщо в минулій практиці нотаріуса мали місце неодноразові виплати страхового відшкодування. Унікальна ситуація спостерігається при страхуванні професійної відповідальності проектувальників промислових та громадських споруджень. Так, із збільшенням строку дії договору страхування збільшується ймовірність настання страхового випадку, тому і розмір страхового внеску також постійно збільшується [5, с. 8].

Об'єктивною передумовою становлення в Україні страхування відповідальності за якість продукції було прийняття в 1991 році Закону України "Про захист прав споживачів". Виходячи з норм Закону, що регулюють відповідальність виробників (продавців), за договором страховик може взяти на себе ризик відповідальності, по-перше, за випадкові пошкодження, спричинені здоров'ю, включаючи смерть особи, а по-друге, за випадкове знищення чи пошкодження майна, яке трапилось у період страхування і у визначених договором географічних межах. Відшкодуванню підлягають лише прямі та ненавмисні збитки, які виникли у зв'язку з недоліками продукції. При цьому продукція повинна перебувати поза контролем страхувальника. Окремі види товарів можуть бути взагалі виключені із переліку, забезпеченого страховим покриттям. Крім того, страхове покриття надається лише за збитки, спричинені неякісними, дефектними товарами, а шкода, якої завдано самим товарам, не компенсується.

Особливу небезпеку для осіб та навколишнього природного середовища становлять джерела та об'єкти підвищеної небезпеки, якими володіють суб'єкти господарювання. Підвищений ризик заподіяння шкоди цими об'єктами зумовив необхідність вжиття державою відповідних за-

ходів. Так, згідно із доповненнями, внесеними в Закон України "Про страхування", з 1997 року в обов'язковій формі почало здійснюватись страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту, а з 2001 – страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки. Цілком очевидно, що в Україні більш поширеним є перший вид страхування, поштовхом для розвитку якого стала аварія на Чорнобильській АЕС в 1986 році. У 1997 році Україна приєдналася до Віденської конвенції про цивільну відповідальність за ядерну шкоду, більшість норм якої в даний час використовуються при укладенні договору страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки. Страхувальником в даному разі визнається оператор ядерної установки або перевізник ядерного матеріалу. У зв'язку з тим, що відповідальність оператора ядерної установки є абсолютною, законодавець був змушений обмежити її певним лімітом. Обмеження відповідальності оператора – це міра захисту від позовів про відшкодування збитків, які перевищують фінансові можливості підприємства атомної промисловості, а також фінансові можливості їх страховиків. Тому, якщо збитки потерпілих від ядерного інциденту осіб перевищують вказані ліміти, їх компенсацію повинна забезпечити держава, на території якої розташоване ядерна установка або у власності якої знаходиться ядерне судно [6, с. 71].

Малодослідженим, але актуальним на сьогодні в Україні є страхування цивільної відповідальності при здійсненні космічної діяльності. Розвиткові даного виду страхування сприяли наступні фактори: 1) вихід ряду підприємств ракетно-космічної галузі на зовнішній ринок; 2) поступове зростання можливостей національного страхового ринку, визначення сфер впливу страхових компаній і, як наслідок, загострення конкуренції між ними; 3) прийняття Верховною Радою України в 1996 році Закону "Про космічну діяльність" статтею 24 якого продекларовано запровадження в Україні обов'язкового страхування при здійсненні космічної діяльності. Види такого обов'язкового страхування були визначені Законом України "Про страхування" у редакції від 4 жовтня 2001 р.: 1) страхування цивільної відповідальності суб'єктів космічної діяльності; 2) страхування відповідальності щодо ризиків, пов'язаних з підготовкою космічної тех-

ніки на космодромі, запуском та експлуатацією її у космічному просторі [1]. Разом із тим, слід визнати, що досі існує і ряд факторів, які стримують динаміку розвитку космічного страхування: а) космічні ризики є досить різноманітними, і проблеми, пов'язані з їх страхуванням, не мають стандартних і простих рішень; б) обмеження страхового поля призводить до зростання ставки страхових премій, що у свою чергу зменшує попит на космічне страхування; в) практична відсутність у страхових компаній висококваліфікованих спеціалістів на стикові трьох галузей діяльності: страхування, космічної техніки та юриспруденції (в першу чергу у сфері міжнародного права) [8, с. 39].

Таким чином, страхування цивільної відповідальності – це перспективний і малодосліджений на сьогодні вид страхування. На протязі століть основна ідея страхування залишалася незмінною і полягала в нейтралізації наслідків двоякого походження – стихійних руйнівних сил природи та різних випадковостей, які впливають на саму людину, а також на процес відтворення і результати її діяльності в різних галузях господарювання. Однак, тепер, коли результати людської діяльності прирівнюються за масштабами можливих наслідків до стихійних сил природи, центр ваги в області страхування поступово переміщується в сферу захисту від технологічних катастроф, аварій та інших негативних наслідків потенційно небезпечних видів діяльності. Крім того, підвищена потреба в страховому захисті майнових інтересів, пов'язаних з обов'язком відшкодувати шкоду, заподіяну третім особам, зумовлена важкою економічною ситуацією більшості підприємств, нестабільністю фінансової системи України тощо.

Дана стаття є, по-суті, першою спробою класифікації видів договору страхування цивільної відповідальності в Україні. При цьому слід зауважити, що законодавство, яке покликане врегулювати правові відносини зі страхування цивільної відповідальності, не можна назвати досконалим і достатнім для даного етапу розвитку страхового ринку України. Більшість “стра-

хових” нормативних актів містить лише загальні вказівки щодо того чи іншого виду договору страхування цивільної відповідальності. В окремих випадках правове регулювання взагалі зводиться до простого декларування можливості застрахувати певний страховий ризик без детальної регламентації істотних умов, процедури укладення, зміни та припинення договору страхування цивільної відповідальності. У зв'язку з цим “страхове” законодавство України потребує суттєвого доопрацювання.

### Список літератури

1. Закон України “Про страхування” від 07.03.1996 р. зі змінами // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 18. – Ст. 78.
2. Закон України “Про підприємництво” // Відомості Верховної Ради. – 1991. – №14. – Ст. 168.
3. Положенням “Про Моторне (транспортне) страхове бюро”. Затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 28.09.96 р. №1175 // Урядовий кур'єр. – 1996. – № 213-214.
4. Положення “Про порядок і умови проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів”. Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 28.09.96 р. №1175 // Урядовий кур'єр. – 1996. – № 213-214.
5. **Абелев М., Махова И.** Страхование проектной документации для строительства и страхование ответственности проектировщиков // Страховое ревью. – 2000. – Сентябрь. – С. 5-8.
6. **Костицький В.** Екологічне страхування // Право України. – 1998. – № 11. – С. 68-73.
7. **Плешков А.** Экономическое содержание и назначение страхования гражданской ответственности авиаперевозчика // Страховое дело. – 1999. – № 4. – С. 19-34.
8. **Цысь А., Цариков А.** Современное развитие космического страхования в России // Страховое дело. – 1997. – Июнь. – С. 39-41.

Стаття надійшла до редколегії 11.09.2002 р.

V.M. Nikiforak

## THE KINDS OF THE LIABILITY INSURANCE CONTRACT

### Summary

In article the basic kinds of the liability insurance contract, feature of their formation and development in the insurance market of Ukraine are analyzed.